

Полянський С. В., к.геогр.н., доцент (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)

ДЕФЛЯЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА ҐРУНТОВОМУ ПОКРИВІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Серед процесів, що обумовлюють деградацію навколишнього середовища, велику загрозу становлять дефляційні процеси ґрунтового покриття.

Втрати сільськогосподарської продукції від дефляції визначаються не тільки зниженням родючості. Проходить замулення річок, осушувальних каналів, озер, водойм. Отже, питання охорони земель від дефляції є актуальним і прирівнюється до державних пріоритетів розвитку України.

Особливості деградованих ґрунтів визначені на підставі польових, лабораторних досліджень, що були проведені на базі Поліської філії національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського» за участі автора та аналізу опублікованих матеріалів.

Родючості ґрунтів великої шкоди завдає ерозія, якою уражено понад 20 % території області – в північних районах переважно під впливом вітру, в південних – води [1; 2]. Дефляційно-небезпечних ґрунтів – 225,5 тис. га, в т.ч. слабодефльованих – 57,9 тис. га, середньодефльованих – 149,3 тис. га і сильнодефльованих – 18,3 тис. га. На території області 95,2 тис. га земель піддається водній ерозії, які поділяються на слабозмиті – 53,8 тис. га, середньозмиті – 28,9 тис. га і сильнозмиті – 12,5 тис. га [2; 3; 4].

Дефляція поширена в північній частині області на ґрунтах із піщаним гранулометричним складом, а також на осушених торфовищах. Серед орних земель уражені дефляцією понад 170 тис. га. До основних причин виникнення й розвитку дефляції належать: нераціональні прийоми обробітку ґрунту і сівби сільськогосподарських культур, надмірне розпушування (особливо при вирощуванні просапних культур), знищення лісових насаджень і захисних лісосмуг, нехтування прийомами зменшення обробітку ґрунту та ін.

Значну площу в області займають вироблені торфовища (понад 7 тис. га), з яких рекультивовано близько 3 тис. га тобто 25 %. З часом площі вироблених торфовищ збільшуються за рахунок видобування торфу (Маневицький ТБЗ (торфово-брикетний завод), ТБЗ «Сойне», Журавицький ТБЗ).

У межах Західного Полісся України простежуються дві основні зони поширення вироблених торфових масивів, які суттєво відрізняються між собою. Одна з них розташована в північній частині Волині і характеризується переважанням мало- і середньозольних, середньо- і слаборозкладених, кислих та слабкокислих вироблених торфових ґрунтів. Друга зона охоплює південу частину області (частково в межах лісостепової зони) з середньо-

та високо зольними, добре розкладеними, з нейтральною реакцією середовища залишковими масивами, з неглибоким заляганням карбонатних порід.

Вироблені торфовища області досить різноманітні й поділяються не лише за реакцією середовища, ступенем розкладу, зольністю, а й за потужністю залишкового шару торфу, станом водного режиму, підстилаючими породами, характером вторинних процесів та ін.

Значна частина вироблених торфовищ може з успіхом використовуватись у сільськогосподарському виробництві за умови проведення таких заходів (залежно від умов конкретного торфовища): агромеліоративних (двостороннє регулювання рівнів ґрунтових вод), агротехнічних (глибоке розпушування, глибока оранка, внесення хімічних та структурних меліорантів, органічних, мінеральних макро- і мікродобрих) та фітобіологічних (добір оптимального складу вирощуваних культур). Дотримуючись цих умов на землях вироблених торфовищ можна одержувати значні врожаї кормових культур із високим рівнем енергетичної ефективності з одночасним гальмуванням деградаційних процесів (прискорена мінералізація залишкового торфового горизонту, спрацювання торфу, дефляція, окарбоначення, озалізнення). Після закінчення добування торфу на залишкових масивах для введення їх в сільськогосподарське виробництво необхідно проводити меліоративні, культуртехнічні роботи та первинний обробіток ґрунту, який має бути диференційований залежно від потужності залишкового шару торфу.

На залишкових масивах доцільно створювати торфомінеральні ґрунти шляхом проведення глибокого оброблення з пріорюванням підстилаючої мінеральної породи і руйнуванням перехідного горизонту. Завдяки цьому заходу не лише поліпшується фізичний стан та водні властивості, підвищується прохідність техніки та якість сільськогосподарських робіт, зменшується забур'яненість, кількість грибкових захворювань рослин, а й знижується можливість прояву дефляції та пожеж.

Для боротьби з дефляцією необхідно застосовувати комплекс заходів, серед яких – організаційно-господарські, протидефляційні, агротехнічні, створення багаторічних плодових насаджень у комплексі із захисними лісонасадженнями, впровадження спеціальних прийомів оброблення ґрунту, зокрема, безплужного, розміщення культур упоперек напрямку вітрів, перехресний спосіб сівби, ущільнення посівів, нормований випас худоби, особливо на схилах [3; 5].

Найбільш поширені дефляційні процеси на Цирській, Коростинській і Красновольській осушувальних системах. На цих землях посиленню руйнівної дії вітрів сприяє рельєф місцевості з відкритими малопотужними торфовими підвищеннями, легкі за гранулометричним складом ґрунти, поширення зернових культур, незадернованість верхнього генетичного горизонту.

Структурні ґрунти більш стійкі до дефляції, ніж безструктурні – розпилені. Дефляція проявляється у вигляді чорних буревіїв і щоденного видування.

Чорні пилові бурі видувають до 15–20 см верхнього шару ґрунту.

З проведеного дослідження можна зробити висновок, що збитки від ерозії та дефляції ґрунтів визначаються зниженням їх родючості, зменшенням урожайності в зв'язку із виносом поживних речовин із ґрунту та добрив і пов'язаних з цим забрудненням водних джерел, замуленням заплавл річок, ставків, осушувальних каналів. Це вказує на необхідність розробки принципово нових ґрунтозахисних систем землеробства. До таких варто віднести контурно-меліоративну організацію території, яка передбачає науково обґрунтовані форми й прийоми регулювання антропогенного впливу на агроландшафти, а саме: перехід до контурної організації території, забезпечення позитивного балансу елементів живлення рослин, застосування диференційованого оброблення ґрунту з використанням плоскорізних і дискових знарядь, дотримання правильного чергування культур, вчасного виведення з обігу уражених ерозією ґрунтів під заліснення, залуження та ін. [3; 6].

Оскільки збитки від ерозії і дефляції ґрунтів визначаються зниженням їх родючості, зменшенням урожайності в зв'язку із виносом поживних речовин із ґрунту та добрив і пов'язаних з цим забрудненням водних джерел, замуленням заплавл рік, ставків, осушувальних каналів, необхідно застосовувати ґрунтозахисні системи землеробства.

З проведених досліджень можна зробити висновок, що осушувальна меліорація кардинально змінила природні екосистеми, що формувалися протягом тисячоліть, порушивши утворені ландшафти, взаємозв'язки та процеси, що відбувалися в них.

1. Полянський С. В. Конструктивно-географічний аналіз та оцінка стану меліорованих агроландшафтів Волинської області: дис. канд. геогр. наук : 11.00.11 / С. В. Полянський; Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2013. – 240 с. **2.** Kedzior A. Roboty wodne i melioracyjne w południowej Małopolsce. / A. Kedzior. – Т. 1. – Lwów, 1928. – 406 s. **3.** Климович П. Еколого-меліоративний аналіз природних комплексів Волинського Полісся : монографія / П. Климович. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2000. – 253 с. **4.** Ковальчук І. П. Ерозійні процеси Західного Поділля: польові, стаціонарні, експериментальні та морфометричні дослідження : Монографія. – Київ-Львів.: Ліга-Прес, 2013. – 296 с. **5.** Зузук Ф. В. Меліоративна характеристика ґрунтів Волинської області / Ф. В. Зузук, Л. К. Колошко, С. В. Полянський // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. / вид. ред. Ф. Зузук. – Луцьк, 2007. – № 4. – С. 106–114. **6.** Полянський С. В. Аналіз впливу ерозійно-аккумулятивних процесів на стан р. Луга / С. В. Полянський // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці : Чернів. ун-т., 2012. – Вип. 633/634 : Географія. – С. 49–53.